

II bendras Europos socialinių partnerių
organizacijų projektas

***Restruktūrizavimo naujose valstybėse
narėse studija***

LIETUVA: INFORMACIJA APIE ŠALĮ

This project is organised with the financial support of the European Commission

Turinys

1. ĮŽANGA: PATEIKIAMOS INFORMACIJOS TIKSLAS

2. EKONOMIKOS TENDENCIJOS IR IŠŠŪKIAI

- 2.1 Spartus ekonomikos vystymasis
- 2.2 Smunkančios, restruktūrizuojamos ir besiplečiančios pramonės šakos
- 2.3 Lietuvos darbo rinka

3. RESTRUKTŪRIZAVIMAS IR SOCIALINIS DIALOGAS

- 3.1 Restruktūrizavimas – proceso apibūdinimas
- 3.2 Kolektyvinės derybos Lietuvoje
- 3.3 Teisinė restruktūrizavimo bazė
- 3.4 Geriausia restruktūrizavimo Lietuvoje praktika
- 3.5 Restruktūrizavimo Lietuvoje atvejų pavyzdžiai
- 3.6 Socialinio dialogo Lietuvoje problemos

1 priedas **Statistika**

2 priedas **VABD Drobe, Kaunas: restruktūrizavimo pavyzdys**

3 priedas **Pokalbiuose dalyvavusių asmenų ir šaltinių sąrašas**

This report was elaborated by Mr. Michal Kurtyka, BBP expert

The present report represents an expert view and does not necessarily reflect the view of the European Social Partners

I. ĮŽANGA – PATEIKIAMOS INFORMACIJOS TIKSLAS

Šioje dalyje supažindiname su pagrindinėmis problemomis, su kuriomis susiduria Lietuvos ekonomika restruktūrizavimo proceso metu tiek įmonių, tiek makroekonominiu lygiu.

Tai aptarta bendrame Lietuvos socialinių partnerių ir Europos socialinių partnerių seminare 2005 m. gegužės 26 d.

Šiuo dosjė nesiekama pateikti novatoriško požiūrio į Lietuvos ekonominę ar socialinę situaciją nei iš politinės, nei iš akademinės (mokslinės) perspektyvos. Mūsų siekis – supažindinti su esamais faktais ir duomenimis apie šalyje vykdomą restruktūrizavimą, kuris suvokiamas kaip reiškinys, procesas ir viešų diskusijų objektas.

Pateikiami skirtingi požiūriai. Tuo siekiama skatinti diskusijas apie Lietuvos ekonomikos ateitį, taip pat kelti klausimus, į kuriuos galima būtų konstruktyviai ieškoti atsakymų. Be to, tai būtų indėlis kuriant pasitikėjimą tarp įvairių suinteresuotų šalių, ypač mobilizuojant juos Lietuvos ateities labui ir būsimam Lietuvos socialiniam dialogui Europos Sąjungoje.

Pirmoje dalyje pabrėžiamos pagrindinės ekonominės varomosios jėgos ir kryptys. Šioje dalyje stengiamasi įvardinti pagrindinius veiksnius, darančius įtaką ekonominio augimo tempui, užimtumui ir konkurencingumui. Toliau dėmesys sutelkiamas į restruktūrizavimą kaip procesą ir viešų diskusijų objektą. Pateikiami konkretūs restruktūrizavimo proceso įvairiuose Lietuvos regionuose pavyzdžiai. Paskutinėje dalyje pateikiama socialinio dialogo problemų apžvalga.

Išdėstyti argumentai pagrįsti pokalbių metu gautais atsakymais ir esamų dokumentų bei duomenų analize. Prieduose pateikiamas pokalbiuose dalyvavusių asmenų sąrašas, taip pat šaltinių sąrašas.

II. Ekonomikos tendencijos ir iššūkiai

Ši dalis:

apžvelgia ekonominę Lietuvos padėtį: kalbama apie BVP, užsienio prekybos apimtis, rinkos ypatumus ir verslo kūrimą;

pristato smunkančius, restruktūrizuojamus (pertvarkomus) ir besiplečiančius sektorius

2.1 Spartus ekonomikos vystymasis

Lietuvos ekonomika yra viena iš sparčiausiai besivystančių ekonomikų Europoje (Plėtros generalinis direktoratas (DG Enlargement), šalies profilis, Lietuva, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/lithuania/#Country%20profile>.) 2003 metais šalies ekonomika išaugo 9% - Goldman Sachs Lietuvą praminė "Baltijos tigrū" arba "Balistiniu tigrū" (Lietuvos Respublikos ekonomikos ministerija, *Investuokite Lietuvoje (Invest in Lithuania)*, psl. 6). Didžiausią augimo dalį sudarė pridėtinės vertės padidėjimas tokiuose sektoriuose, kaip statyba (palyginus su 2002, išaugo 18%), apdirbamoji gamyba (13%), didmeninė bei mažmeninė prekyba, taip pat dujų ir vandens tiekimas.

2002-2003 metais Lietuva patyrė defliaciją (1% 2002 metais ir 1,3% 2003 metais). Šalies fiskalinis deficitas yra vienas mažiausių Europoje (1,7% BVP, kas prilygo 269 mln. eurų) bei yra daug mažesnis už Maastrichto konvergencijos kriterijų. Šalyje esama nedidelės infliacijos, kuri, kaip neseniai apskaičiuota, siekia 3,1% (lyginant 2004 metų spalį ir 2003 metų spalį).

- BVP tendencijos per paskutinius 3 metus

2003 metais BVP buvo 55 737 mln. litų veikusiomis kainomis (Statistikos Departamentas, *Lietuva skaičiais 2004 (Lithuania in Figures 2004)*, psl. 46). Kaip jau buvo minėta, 2003 metais BVP augimas siekė 9%; tiek pat BVP išankstiniais skaičiavimais padidėjo ir 2004 metais (žr. 1 pav. Paskutinių 8 metų Lietuvos BVP augimo tendencijų priede). Ateityje taip pat prognozuojamas BVP augimas.

Svarbus ekonominis veiksnys – itin palanki Lietuvos mokesčių sistema, kurios dėka investicijos tampa pelningos.

Lietuva yra sparčiausiai besivystanti šalis iš visų trijų Baltijos valstybių.

- BVP, tenkantis vienam gyventojui ir BVP pagal sektorių

2003 metais BVP vienam gyventojui išankstiniais duomenimis buvo lygus 16 136 litams veikusiomis kainomis (Statistikos Departamentas, *Lietuva skaičiais 2004 (Lithuania in Figures 2004)*, psl. 46). Prognozuojama, kad jis kelerius ateinančius metus didės 6,5-7,5% kasmet. Žemiau esančioje lentelėje pateikiamas Lietuvos BVP vienam gyventojui

pagal PGP (perkamosios galios paritetą), jis lyginamas su analogiškais rodikliais ES15 ir ES25.

☞ Vis dar išlieka ryškus skirtumas tarp Lietuvos BVP ir ES15 BVP rodiklių, tačiau jis palaipsniui mažėja.

2004 metais BVP sudėtis pagal sektorius buvo tokia: žemės ūkis - 6,1%, pramonė - 31,3%, paslaugos - 62,6%.

(<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/lh.html> (17.01.2005). Didžiausia bendra pridėtine verte pagal ekonominės veiklos rūšį veikusiomis kainomis pasižymi šie sektoriai:

- 19,8 % - apdirbamoji gamyba
- 17,8 % - didmeninė ir mažmeninė prekyba
- 13,3% - transportas, sandėliavimas ir komunikacijos
- 9,8% - nekilnojamas turtas, nuoma ir verslo veikla (Statistikos Departamentas, *Lietuva skaičiais 2004 (Lithuania in Figures 2004)*, p. 47)

▪ Užsienio prekybos duomenys

Liberali Lietuvos užsienio prekybos politika skatino spartų užsienio prekybos apimčių augimą per paskutinius kelerius metus. Prieš įstodama į Europos Sąjungą, Lietuva vykdė liberalią prekybos politiką: šalis buvo pasirašiusi laisvos prekybos sutartis su ES, ELPA (Europos laisvos prekybos sutarties), VRE (Vidurio ir Rytų Europos) šalimis, Turkija bei Ukraina. Apie 70% savo prekybos Lietuva vykdo su šiomis valstybėmis.

2003 metais užsienio prekybos balansas buvo neigiamas (-8124 mln. litų). Eksportas sudarė 22 145 mln. litų, o importas - 30 269 mln. litų. Kadangi eksportas augo greičiau negu importas – eksportas padidėjo 9,1%, o importas išaugo 6% - užsienio prekybos deficitas nukrito 1,8%, lyginant su 2002 metais (žr. 3 pav. Užsienio prekybos apyvartos duomenų priede).

☞ Užsienio prekybos balansas yra neigiamas nuo 2000 metų. Dabartinė situacija šiek tiek geresnė, jeigu lyginsime su 2003 arba 2002 metais, bet apskritai užsienio prekybos deficitas nuo 2000 metų didėja.

☞ Pasak Lietuvos socialinių partnerių, be visų kitų veiksnių, tokią padėtį įtakoja augančios naftos perdirbimo įmonių gamybos apimtys, dėl ko prireikia vis daugiau naftos perdirbimui, todėl jos įsiveža vis daugiau naftos iš Rusijos.

2003 metais ES buvo pagrindinis Lietuvos eksporto ir importo partneris (42% viso eksporto ir 44,5% viso importo), o šalys kandidatės sudarė 19,3% eksporto ir 11,8% importo. Eksportas į NVS šalis sudarė 17% visos eksporto vertės, importas – 25,3% (Statistikos Departamentas, *Lietuva skaičiais 2004 (Lithuania in Figures 2004)*, psl. 41)

Eksportas

2003 metais Lietuvos eksportas buvo 22 145 mln. litų (Statistikos Departamentas, *Lietuva skaičiais 2004 (Lithuania in Figures 2004)*, psl. 39). Pagrindiniai Lietuvos eksporto partneriai pagal apimtis eilės tvarka buvo Šveicarija, Rusija, Vokietija ir Latvija. Tačiau pirma Šveicarijos vieta paaiškinama tuo, kad visa Lietuvos eksportuojama naftos produkcija yra vežama per Šveicariją, tad iš tikro Šveicarija tėra tranzito šalis, o ne galutinė šios kategorijos produktų gavėja.

4 pav. iš priedo atspindi Lietuvos eksporto struktūrą pagal šalis. 2004 metais ES25 valstybės narės gavo 62,1 % viso Lietuvos eksporto. 2002 metais eksportuojamos prekės ir paslaugos sudarė 45 % BVP.

Pagrindinę eksportuojamų produktų dalį sudaro mineraliniai produktai (19,6% viso eksporto), transporto priemonės (15,3% viso eksporto), tekstilės gaminiai (13,6% viso eksporto), mechanizmai ir įranga (11,1%), chemijos produktai (6,6%), taip pat mediena, medienos produktai ir maisto prekės (žr. 5 pav. priede) (Statistikos Departamentas, *Ekonominė ir socialinė Lietuvos plėtra (Economic and Social Development of Lithuania)*, 2004 m. rugsėjis, psl. 96-97).

Importas

2003 metais importas į Lietuvą sudarė 22 145 mln. litų, jis vis dar auga (Statistikos Departamentas, *Lietuva skaičiais 2004 (Lithuania in Figures 2004)*, psl. 39). Pagrindiniai Lietuvos eksporto partneriai pagal apimtis eilės tvarka buvo Rusija, Vokietija, Lenkija ir Italija. Rusija yra pirmoje vietoje daugiausiai dėl naftos produktų importo (žr. 6 pav. priede).

Pirmą 2004 metų ketvirtį importas iš ES25 šalių sudarė 64,7% viso importo. Pagrindinę importo dalį sudarė mechanizmai ir įrengimai (18,6% visos importo vertės), mineraliniai produktai (18,1% visos importo vertės), transporto priemonės (15,6% visos importo vertės), chemijos produktai (8,6% visos importo vertės), tekstilės gaminiai (7,4% visos importo vertės), netaurieji metalai ir jų produktai (6% viso importo), plastmasė ir jos produktai (5,3%) (žr. 7 pav. priede). Visų minėtų produktų importas, lyginant su praėjusiais metais, išaugo. (Statistikos Departamentas, *Ekonominė ir socialinė Lietuvos plėtra (Economic and Social Development of Lithuania)*, 2004 m. rugsėjis, psl. 97-98).

- Tiesioginės užsienio investicijos (TUI)

Tiesioginių užsienio investicijų srautas Lietuvoje stabiliai augo ir 2004 metų spalio 1 dieną pasiekė 4,34 milijardus eurų. 8 pav. priede vaizduoja suvestines (kumuliuotas) tiesiogines užsienio investicijas Lietuvoje nuo 1995 iki 2003 metų, taip pat suvestines tiesiogines užsienio investicijas pagal šalis 2004 metų sausio 1 dieną.

Nuo 2003 metų sausio iki tų pačių metų rugsėjo mėnesio Lietuvoje buvo įgyvendinti 68 TUI projektai. Šių projektų rinkos dalis regione buvo 15,3%, o projektų vertė sudarė 261, t.y. 5% BNP (bendrojo nacionalinio produkto). Pagrindiniai trys sektoriai, į kuriuos plaukė tiesioginės užsienio investicijos, buvo viešbučių, turizmo ir laisvalaikio sektorius, tekstilės pramonė, taip pat IT bei programinės įrangos sektorius. *Statistikos departamento* duomenimis, 2003 metais bendras tiesioginių užsienio investicijų kiekis sudarė 13 183,8 mln. litų (išankstiniais duomenimis, 2004 metais TUI buvo 13 699,4 mln. litų). Daugiausia tiesioginių užsienio investicijų į Lietuvą atėjo iš šių trijų šalių: Danijos, Švedijos ir Vokietijos. Be to, paskutiniu metu Lietuvoje ėmė aktyviai investuoti Latvijos įmonės. Tai tokios įmonės, kaip pvz. „VP market“, sparčiai augančio prekybos tinklo savininkė. Suvestinės TUI pagal sektorius 2004 metų liepos 1 dieną pasiekė 4,25 milijardus eurų. TUI struktūra pristatoma 9 pav. priede.

Lietuvos plėtros agentūros duomenimis, siūloma vykdyti dar 53 naujus investicijų projektus. Šiam sąrašui priklauso tokie investicijų projektai, kaip medienos (popieriaus masės) fabriko statyba (visa investicijų vertė – 855 675 000 dolerių, numatomas darbo vietų skaičius – 600), uosto terminalų ir sandėlių statyba Klaipėdoje (investicijų vertė – apie 34 mln. eurų), metalo liejyklos projektas Kaune (investicijų vertė - 5-7 mln. eurų), metalo apdirbimo projektas Vilniuje (visa investicijų vertė – 4-8 mln. eurų), oro uosto ir aviacijos mokymų centras Kėdainių rajone (investicijų vertė – 4 mln. eurų), vėjo jėgainių sistema Vilniuje (investicijų vertė – 1 mln. eurų)¹. Tuo pačiu reikėtų pažymėti, kad Lietuva nėra tokia patraukli investuotojams, kaip galėtų būti, nes iš visų ES25 valstybių narių Lietuvos TUI rodiklis žemiausias.

Vienas iš Lietuvos socialinių partnerių nurodo, kad paskutinis ateinančių TUI augimo sumažėjimas 5.5% galėjo būti įtakotas nepalankaus mokesčių padidinimo reinvesticijoms (iki 2004 tokių mokesčių nebuvo).

- Verslo kūrimas

Laukiama verslo plėtotės tokiuose sektoriuose, kaip elektronikos pramonė, įrengimai ir informacinės technologijos. Lietuva, kuri anksčiau buvo žinoma kaip „Sovietų Sąjungos silicio slėnis“, visada turėjo galias mokslo ir technologijų srities tradicijas. Tai palengvina modernios, žiniomis paremtos ekonomikos kūrimą. Šalyje yra pasaulinio lygio biotechnologijos, lazerių, telekomunikacijų ir IT sričių specialistų. Vyriausybė ir toliau skatina skirtingų partnerių bendradarbiavimą: taip stengiamasi padėti pamatus verslo plėtotei ateityje. Nacionalinį susitarimą pasirašė skirtingi suinteresuoti partneriai, tarp jų socialiniai partneriai, t.y. LPK (Lietuvos pramonininkų konfederacija).

Lietuvoje veikia septyni mokslo ir technologijų parkai: trys Vilniuje: Vilniaus MTP (www.stpsl.lt), Visorių ITP (www.vitpsl.lt), Šiaurės miestelio TP (www.smtpsl.lt); du Kaune: Kauno aukštųjų ir informacinių technologijų parkas (infopark@isag.lei.lt), Lietuvos žemės ūkio akademijos MTP (www.lzuu.lt); vienas Klaipėdoje: Klaipėdos MTP (www.mtpsl.ku.lt); ir vienas Šiauliuose: Šiaulių MTPSL.

Šiuo metu įgyvendinami įvairūs ekonominių klasterių projektai, t.y. *Saulėtekio slėnio* žinių ekonomikos klasterio projektas (www.sunrisevalley.lt)

¹ Visą projektų sąrašą galima rasti <http://www.lda.lt/invest.oppsl.projects.html>

☞ Patraukliausia investicijoms yra chemijos pramonė, nes ji gamina įvairius farmacijos ir chemijos produktus, naudojamus chemijos pramonėje. Iš 110 chemijos įmonių 24 yra pritraukusios užsienio investicijų. Pagrindiniai investuotojai šiame sektoriuje yra Danija, JAV, Švedija ir Estija (Lietuvos Respublikos ekonomikos ministerija, *Investuokite Lietuvoje (Invest in Lithuania)*, psl.114-115)

Mažų ir vidutinių verslo įmonių sektorius

Pagal Lietuvos šalies įvertinimą, kurį atliko EBPO (Verslo vystymo forumas (Forum for Enterprise Development), Baltijos regioninė programa (Baltic Regional Programme), *Lietuvos šalies įvertinimas (Lithuania Country Assessment)*, 2001 metų gruodis, psl. 17-18) 2001 metais vidutinis registruotų mažų ir vidutinių verslo įmonių skaičius, tenkantis tūkstančiui gyventojų buvo maždaug 13. Tai mažas skaičius, jeigu lyginsime su ES standartais (Europos Sąjungoje tūkstančiui gyventojui tenka 50-60 įmonių). Tačiau Lietuvos socialiniai partneriai teigia, kad mažų ir vidutinių verslo įmonių sektorius, kaip ir paslaugų sektorius, sparčiai auga.

Daugiausia mažų ir vidutinių verslo įmonių aktyviai veikia prekybos sektoriuje, kiek mažiau – paslaugų, apdirbamosios gamybos ir statybos sektoriuose. Remiantis Lietuvos plėtros agentūros atliktu mažų ir vidutinių verslo įmonių tyrimu (SMEDA), 2000 metais BVP dalis, kurią sukūrė mažų ir vidutinių verslo įmonių sektorius, sudarė 32% viso BVP. Be to, mažų ir vidutinių verslo įmonių skaičius, palyginus su visu veikiančių įmonių skaičiumi, padidėjo nuo 95,6% 2000 metais iki 95,8% 2001 metais. Dirbančiųjų mažose ir vidutinėse verslo įmonėse skaičius taip pat nuolat didėja.

☞ Anksčiau minėtas EBPO pranešimas pažymi, kad Lietuvoje mažos ir vidutinės verslo įmonės (kaip ir ES bei EBPO šalyse) yra pagrindinis darbo vietų kūrimo šaltinis ekonomikoje.

2.2 Smunkantys, restruktūrizuojami ir besiplečiantys sektoriai

Svarbiausi Lietuvos ekonomikos sektoriai – tai elektronikos pramonė, metalo apdirbimo mechanizmų ir įrangos, elektros variklių, televizorių, šaldytuvų ir šaldiklių gamyba, naftos perdirbimas, laivų (mažų) statyba, baldų, tekstilės gamyba, maisto pramonė, trąšų, žemės ūkio įrangos, optinių prietaisų, elektroninių dalių, kompiuterių gamyba, gintaro industrija.

- Pagrindinių sektorių BVP dalis

Žemiau esanti lentelė atspindi Lietuvos BVP struktūrą pagal sektorius 1998-2003 metais.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
GDP	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0	100.0
Agriculture, hunting, and forestry	10.2%	8.3%	7.5%	7.0%	7.0%	6.2%
Extraction Industry	0.5%	0.7%	1.1%	1.2%	0.6%	0.6%
Manufacturing	18.8%	17.6%	21.0%	22.9%	18.9%	19.8%
Electricity, gas, and water supply	4.6%	4.5%	4.2%	4.3%	4.1%	4.7%
Construction	8.6%	7.9%	6.2%	6.1%	6.3%	6.8%
Domestic trade	16.3%	15.4%	15.1%	15.4%	17.5%	17.8%
Hotels and Restaurants	1.4%	1.5%	1.4%	1.3%	1.6%	1.6%
Transport and communications	9.6%	11.4%	12.2%	12.3%	13.4%	13.3%
Financial intermediation	2.3%	2.3%	2.4%	2.3%	2.3%	2.2%

Šaltinis: <http://www.lda.lt/invest.abs.html>

☞ Apdirbamosios gamybos sektorius sudaro didžiausią BVP dalį. Antroje vietoje – šalies vidaus prekybos, trečioje – transporto ir komunikacijų sektorius (abu šie sektoriai nuo 1998 metų stabiliai augo).

Besiplečiantys sektoriai

Lietuvoje yra keli besiplečiantys ekonomikos sektoriai, kai kurių kitų sektorių vystymosi laukiama netolimoje ateityje. Pasak Lietuvos plėtros agentūros, tai šie sektoriai:

- IT sektorius (kiekvienais metais išauga 30%);
- biotechnologijos;
- plastmasės ir gumos pramonė;
- pramoninė tyrimai ir taikomoji veikla (R&D): biotechnologijos, lazerių technologijos, informacinės technologijos bei telekomunikacijos;
- automobilių detalės;
- medienos produktai ir baldų gamyba;
- chemijos produktai ir farmacijos gaminiai;
- viešbučiai ir prekybos centrai (Lietuvos Respublikos ekonomikos ministerija, *Investuokite Lietuvoje (Invest in Lithuania)*, psl. 95-124).

Darbo vietų kūrimas besivystančiuose arba vystymosi potencialą turinčiuose sektoriuose
Darbo vietų kūrimas susijęs su naujomis investicijomis. Todėl daugiausia darbo vietų randasi tokiuose sektoriuose, kaip viešbučių, turizmo ir laisvalaikio sektorius, taip pat tekstilės pramonė bei IT ir programinės įrangos sektorius. Be to, pastaruoju metu sparčiai vystėsis mažų ir vidutinių verslo įmonių sektorius taip pat skatino naujų darbo vietų kūrimą. Dabar galime stebėti itin veržlią prekybos tinklų plėtrą ("Vilniaus Prekyba").

☞ Tradicinėse Lietuvos pramonės šakose (tokiose, kaip elektronikos ir mechaninių įrengimų pramonėje) darbo vietų greičiausiai bus sukuriama mažiau negu naujose veiklos sferose (tokiose, kaip viešbučių ir turizmo sektorius) arba žiniomis pagrįstose pramonės šakose (IT ir programinės įrangos sektorius). Taip yra todėl, kad tradicinėse pramonės šakose dažniausiai stengiamasi panaudoti jau turimus darbuotojus.

☞ Verta paminėti, kad naujų darbo vietų kūrimas mažų ir vidutinių verslo įmonių sektoriuje vyksta panašia sparta kaip ir “senosiose” ES šalyse narėse.

Smunkantys sektoriai

Čia reikėtų paminėti tokius sektorius, kaip apdirbamosios pramonės (t.y. metalurgijos ir tekstilės pramonės šakos), žemės ūkio sektorius² bei tradicinė elektronikos pramonė. Remiantis Lietuvos socialiniais partneriais, tekstilės pramonės smukimas susijęs su itin liberaliais ES reglamentais, kurie varžo šio sektoriaus galimybes konkuruoti su Azijos gaminiams. Panaši situacija susidarė ir plieno gamybos sektoriuje – prekybos režimo pokyčiai, atsiradę po prisijungimo prie ES, paveikė plieno eksportą į Ukrainą. Kita smunkanti pramonės šaka – tai gavyba ir kasyba. Šios šakos reikšmė stabiliai mažėjo; panašūs procesai vyksta ir kaimyninėse šalyse. Apskritai reikėtų paminėti, kad **smunkantys sektoriai dažniausiai yra tie, kurie buvo artimai susiję su Rusijos rinka, dalyvavo joje arba kaip tiekėjai, arba kaip klientai.** Toks tarpusavio ryšys su Rusija, paveikęs nemažai skirtingų sektorių, nepriklauso nuo sektoriaus ypatumų – tokiu atveju lemiamas veiksnys yra priklausymas nuo arba artimi saitai su partneriu (partneriais) iš Rusijos. Prie tokių sektorių reikėtų priskirti metalurgijos, maisto, chemijos pramonę, transporto, geležinkelių, telekomunikacijų paslaugas bei alaus daryklą.

☞ Šiuo metu sunku kalbėti apie persikėlimo (relokacijos) reiškinį, bet vertėtų paminėti, kad kai kurios įmonės, ieškodamos pigesnės darbo jėgos, perkelia savo veiklą į Kaliningrado sritį.

Restruktūrizuojami sektoriai ir šio proceso priežastys

Labiausiai restruktūrizavimo reiškinio veikiami sektoriai yra šie:

Sektorius	Restruktūrizavimo priežastys
Plieno pramonė	
Telekomunikacijos	privatizacija
Maisto pramonė	per didelis darbuotojų skaičius, prastos darbo sąlygos, mažos algos, konkurencingumo trūkumas
Tekstilės pramonė	
Plieno gamyba	
Televizorių gamyba	naujų technologijų trūkumas
Valstybinis sektorius	reformos
Chemijos pramonė	
Alaus daryklos	

2.3 Lietuvos darbo rinka

Kalbant apie žmogiškuosius išteklius Lietuvoje, svarbu pabrėžti, kad Lietuvoje yra didžiausias aukštąjį mokslą baigusių žmonių skaičius Europoje. Daugiau negu 20% šalies gyventojų turi aukštojo mokslo diplomus. Šis skaičius du kartus viršija ES vidurkį.

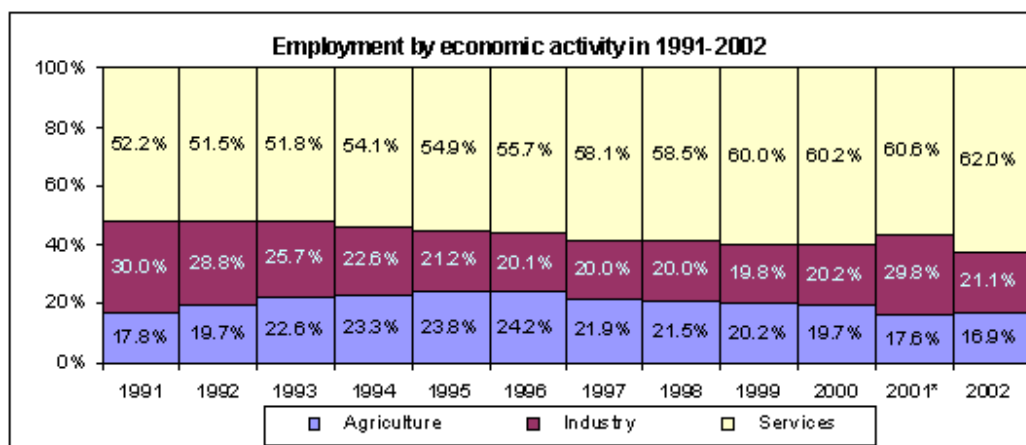
2004 metų pirmą ketvirtį dirbo 1 451 000 asmenų. Žemiau esančioje lentelėje nurodytas darbuotojų skaičius pagal sektorius ir darbo sutartis.

² Žemės ūkis vis dar išlieka svarbus ekonomikos sektorius, tačiau jo dalis, lyginant su BVP, palaipsniui mažėja. 2000 metais žemės ūkis sudarė 7,5% BVP, 2001 ir 2002 metais ši dalis sumažėjo iki 7,0 %, o 2003 metais pasiekė 6,2%.

Sektorius	Asmenų skaičius
Valstybinis sektorius	391 800
Privatus sektorius	1 059 600
Įdarbinimo tipas	Asmenų skaičius
Darbdaviai ir savarankiškai dirbantys	214 500
Darbuotojai	1 182 300
Papildomas pajamas gaunantys šeimos nariai	54 600

Šaltinis: <http://www.std.lt/web/main.php?parent=1044> (18.01.2005)

2004 metais 92,7% visų dirbančiųjų dirbo pilnu etatu, o likę 7,3% - puse etato. Lietuvos darbo jėgos užimtumo analizė atskleidžia, jog 16,2% visos darbo jėgos yra įdarbinta žemės ūkyje, 28,7% - pramonėje, o likę 55,1% - paslaugų sektoriuje³. Žemiau esančioje diagramoje pristatomos užimtumo tendencijos šiuose trijuose sektoriuose nuo 1991 iki 2002 metų.

Šaltinis:

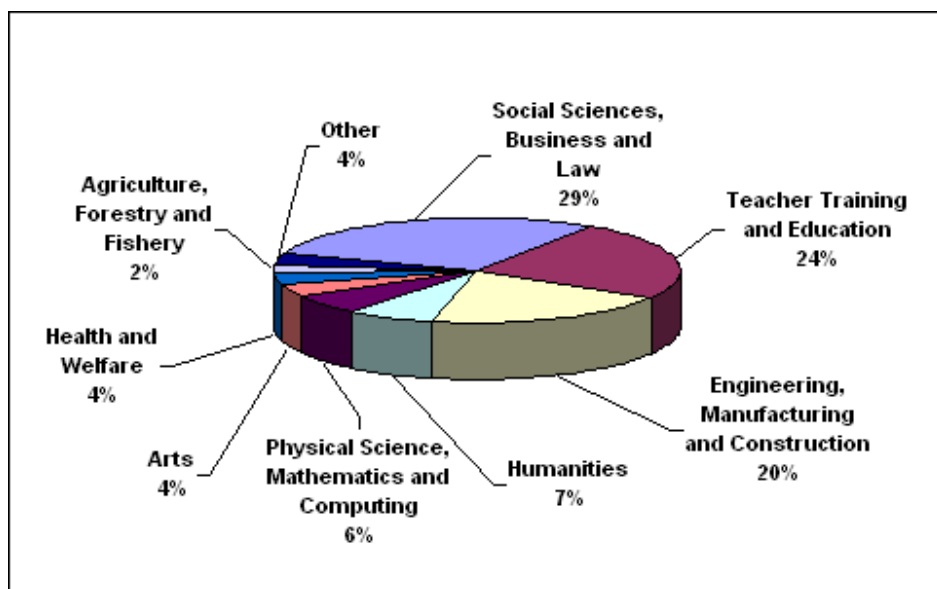
http://www.balticdata.info/lithuania/macro_economics/lithuania_macro_economics_employment_basic_information.htm
(pagal Lietuvos statistikos departamentą) (17.01.2005)

▪ Darbo jėgos išsilavinimas

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, aukštąjį mokslą baigusiu asmenų dalis Lietuvoje yra didžiausia iš Vidurio ir Rytų Europos (VRE) šalių. Tūkstančiui gyventojų Lietuvoje per metus tenka 4,3 universitetų absolventų. Dabar šalyje veikia 21 universitetas ir 27 kolegijos, jose mokosi 170 700 studentų.

2003-2004 metais bendras aukštąjį mokslą baigusiu skaičius siekė 27 560. Žemiau esančioje diagramoje jie suskirstyti pagal studijų dalyką.

³ Skaičiavimai buvo atlikti 2004 metų ketvirtam ketvirčiui.

Šaltinis: <http://www.lida.lt/invest.bic.labourforce.html>

- ☞ Turint omenyje, kad besiplečiantys sektoriai yra aukštųjų technologijų sektoriai, būtų naudinga, jeigu tokio tipo studijos būtų pasirenkamos dažniau. Kitaip Lietuva gali pajusti modernių technologijų specialistų stygių.
- ☞ Lietuvos socialiniai partneriai pažymi, kad šiuo metu yra akivaizdus vadybininkų ir teisininkų perteklius.
- ☞ Taip pat reikėtų paminėti, kad dėl žymių uždarbio Lietuvoje ir "senosiose" ES šalyse (ES15) narėse tam tikras procentas jaunų absolventų palieka Lietuvą bei išvyksta dirbti į Jungtinę Karalystę arba Airiją.

▪ Nedarbo lygis

2003 metais skirtingi šaltiniai pateikė įvairius vidutinius metinius nedarbo lygio duomenis. Darbo birža pranešė, kad užregistruotas nedarbo lygis – 10,3%. Atlikta darbo jėgos apklausa parodė, jog šis rodiklis lygus 12,4% (Statistikos Departamentas, *Lietuva skaičiais 2004 (Lithuania in figures 2004)*, psl. 14). Eurostat duomenimis, iš visų dešimties naujų ES valstybių narių Lietuvoje nedarbo lygis nuo 2003 metų rugsėjo iki 2004 rugsėjo nukrito daugiausia. Nedarbas sumažėjo nuo 12,4% iki 10,4%. Šis skaičius yra šiek tiek didesnis nei ES25 vidurkis, kuris lygus 9%⁴. 2005 metų sausio pradžioje nedarbo lygis buvo 9,6%.

10 priedo lentelė pristato Lietuvos gyventojų darbo ir nedarbo lygius nuo 2001 iki 2003 metų.

2003 metais nedarbo lygis tarp vyrų buvo mažesnis negu atitinkamas rodiklis tarp moterų. Vyrų nedarbas buvo lygus 12,2%, moterų – 12,7%. Jaunimo (nuo 15 iki 24 metų amžiaus) nedarbo lygis buvo 24,8%. Nedarbas tarp ikipensinio (nuo 55 iki 59 metų) amžiaus žmonių 2003 metais siekė 11,5% ir buvo mažesnis už šalies vidurkį.

⁴ http://eppsl.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_PUBLIC/3-04112004-AP/EN/3-04112004-AP-EN.PDF (Eurostat, EuroIndicators, 2004 metų rugsėjis)

11 pav. priede vaizduoja šalies nedarbo rodiklius nuo 1991 iki 2003 metų.

Galime pastebėti, kad skirtumai tarp oficialiai įregistruotų bedarbių skaičiaus ir to, kurį pateikia darbo jėgos apklausos, pradžioje buvę gana ryškūs, dabar po truputį mažėja.

- Demografinės bedarbių tendencijos

Nagrinėjant bedarbių demografiją, reikėtų pažymėti, kad vyrų nedarbo lygis buvo didesnis negu moterų. Tuo pačiu mažiau bedarbių moterų aktyviai ieškosi darbo nei bedarbių vyrų. Tas pats galioja ir žmonėms, kuriems yra per 55 metus.

Reikėtų paminėti, kad visų keturių demografinių grupių – vyrų, moterų, jaunimo ir vyresnių nei 55 metų amžiaus asmenų – nedarbo lygis visada buvo didesnis (beveik du kartus) negu analogiškas rodiklis ES15.

12 pav. priede vaizduojamas nedarbo lygis tarp asmenų, sulaukusių 55 metų, bei jaunimo, taip pat bendras šalies nedarbo lygis.

Pasak Lietuvos socialinių partnerių, itin aukštą nedarbo lygį jaunų žmonių tarpe gali įtakoti žemi atlyginimai ir tai, kad atlyginimai nėra indeksuojami pagal infliaciją. Šie du veiksniai galimai atbaido jaunuolius nuo įsidarbinimo. Be to, pažymėtina, kad nesukuriami pakankamai naujų darbo vietų, jog būtų užtikrintas pakankamas darbų skaičius naujai įsiliejantiems į darbo rinką. Negana to, atrodo, jog dauguma jaunų žmonių, išvykstančių iš Lietuvos ir pradedančių dirbti užsienyje, tebėra, oficialiais duomenimis, bedarbiai savo šalyje.

Lietuvoje esančio žemo bedarbystės lygio tarp pagyvenusių žmonių, lyginant su bendru bedarbystės lygiu, reiškinį galima paaiškinti tuo, kad pensijos yra tokios mažos, jog dauguma pensijinio amžiaus žmonių dirba kiek galėdami ilgiau, kad užsidirbtų pragyvenimui.

- Ilgalaikio nedarbo reiškiniai

Ilgalaikio nedarbo reiškinų analizė atskleidžia, kad Lietuva susiduria su ta pačia problema, kaip ir dauguma kitų Rytų ir vidurio Europos (VRE) valstybių: didžioji dalis bedarbių yra ilgalaikiai bedarbiai. 1999 metais ilgalaikiai bedarbiai sudarė 39%, 2001 metais – 59% visų bedarbių. Tačiau nuo 2002 metų vasario ilgalaikių bedarbių skaičius pradėjo mažėti; ši tendencija išlieka iki šiol.

- Nedarbo geografija

Priedo 13 pav. matome, kad Akmenės rajone yra didžiausias nedarbo lygis – čia jis didesnis negu 15%. Septyniuose rajonuose nedarbo lygis yra tarp 12 ir 15%, penkiolikoje rajonų – tarp 9 ir 12%, šešiuose – tarp 6 ir 9%, o septyniolikoje neviršija 6%.

Didelio nedarbo problema Akmenės rajone iškilo, kai prieš dešimt metų buvo uždaryta cemento gamykla. Daugiau naujų investuotojų šiame rajone neatsirado.

- Darbo vietų kūrimas

Pagal pranešimą *Spartus darbo jėgos perskirstymas kartu su inertiška bedarbių minia: Lietuvos darbo rinkos galvosūkis (Rapid Labour Reallocation with a Stagnant Unemployment Pool: The Puzzle of the Labour Market in Lithuania)*⁵, daugiausia darbo vietų sukuriama paslaugų, prekybos sferose, taip pat vadinamosiose “kitose verslo veiklose”, kurios apima teisinės paslaugas, sąskaitybą, rinkodarą, įdarbinimą ir t.t. Daug naujų darbo vietų randasi ir tokiuose sparčiai besivystančiuose ekonomikos sektoriuose, tokiuose, kaip medienos produktų ir baldų pramonė, plastmasės produktų pramonė.

Priedo 14 paveikslėlyje pateikiamos 10 pirmaujančių šakų pagal naujų darbo vietų sukūrimą.

Priedo 15 paveikslėlyje atsispindi naujų darbo vietų kūrimo tendencijos pagal įmonių dydį 2001 metais.

Vertėtų paminėti, kad daugiausia darbo vietų 2001 metais buvo sukurta naujose įmonėse (beveik 35%), darbo vietų kūrimo lygis siekė 20%. Kita vertus, šiuos duomenis reikia nagrinėti atsižvelgiant ir į panaikinamų darbo vietų skaičių. Pastarasis rodiklis taip pat yra pakankamai didelis, kalbant apie tokio tipo įmones. Stabiliausi yra analogiški didelių įmonių rodikliai.

- Darbuotojų judėjimas kertant sienas

Daugiausia migruoja jauni universitetų absolventai, kurie palieka šalį, ieškodami geriau apmokamo darbo “senosiose” ES šalyse narėse, tokiose, kaip Jungtinė Karalystė ar Airija. Tam tikra darbo jėgos migracija vyksta ir tarp Latvijos bei Lietuvos; tai ypač ryšku Akmenės – didžiausio nedarbo – rajone. Į Lietuvą atvyksta nekvalifikuoti darbininkai iš Ukrainos ir Baltarusijos, kurie dirba kvalifikacijos nereikalaujančius darbus.

⁵ J. Rutkowski, *Rapid Labor Reallocation with a Stagnant Unemployment Pool: The Puzzle of the Labor Market in Lithuania*, Pasaulio banko pranešimas, 2003 metų sausis
<http://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/2946.html> (26.03.2005)

III. RESTRUKTŪRIZAVIMO IR SOCIALINIO DIALOGO PROBLEMAS

Šioje dalyje:

- pateikiami įvairūs restruktūrizavimo proceso apibrėžimai;
- apibūdinama kolektyvinių derybų praktika Lietuvoje;
- trumpai aprašoma teisinė restruktūrizavimo reguliavimo bazė;
- pateikiami esamos pertvarkymo praktikos pavyzdžiai;

3.1 Restruktūrizavimas: šio proceso apibrėžimas

Lietuvos socialinių partnerių nuomone, "restruktūrizavimas" reiškia:

- bankrotą, bet kokie kiti pokyčiai suvokiami kaip "įprastas verslas" arba "verslo tikrovė";
- žmonių atleidimą/kolektyvinį atleidimą;
- gamyklos uždarymą;
- atsaką į mažą įmonės efektyvumą/finansines įmonės problemas.

 Lietuvoje pertvarkymas nėra susijęs su regioniniais klausimais ir (arba) regioniniais ypatumais.

 Lietuvoje pertvarkymas nesusijęs su pokyčių reiškiniu ir (arba) pasiruošimu pokyčiams

 Restruktūrizavimas nėra pagrindinė daugumos socialinių partnerių diskusijų tema: darbdavių atstovus dažniausiai domina, kaip užtikrinti mokesčių lengvatas investuotojams ir kaip padidinti darbo jėgos lankstumą. Vis dėlto vienas iš darbuotojų atstovų išreiškė mintį apie neigiamą pertvarkymo poveikį jų veiklai: profesinių sąjungų atstovų nuomone, restruktūrizavimo metu atleistų darbuotojų skaičius daro neigiamą poveikį pačioms organizacijoms, nes jos praranda savo narius.

3.2 Kolektyvinės derybos Lietuvoje

Teisė vesti kolektyvines derybas Lietuvoje buvo įtvirtinta 1994 metais. Kolektyvinių sutarčių srityje profesinėms sąjungoms suteikta daugiau įgaliojimų/valdžios nei darbo taryboms. Profesinėms sąjungoms suteikta teisė atstovauti darbuotojams, derantis ir

pasirašant kolektyvines sutartis įmonės, sektoriaus bei pramonės lygiu, taip pat derantis dėl kolektyvinių sutarčių ir pasirašant teritorines bei valstybės kolektyvines sutartis; taryboms suteikta teisė atstovauti darbuotojus tik įmonės lygiu (*Investuokite į Lietuvą (Invest in Lithuania), psl.34*) Būtina pabrėžti, kad iki šiol kolektyvinių derybų veikla Lietuvoje dar nėra pakankamai išplėtotą. Dauguma darbdavių kolektyvinėse derybose neįžvelgia jokios naudos ar pelno sau, todėl jie vengia pasirašyti tokias sutartis arba yra linkę atidėti derybas.

Įmonės lygmuo

Didžiausia kolektyvinių sutarčių dalis pasirašoma įmonės lygiu. Vis dėlto bendras įmonėse, bendrovėse ar organizacijose pasirašytų kolektyvinių sutarčių procentas yra labai mažas. Jis neviršija 15%.

2002 metais buvo parengtas kolektyvinių sutarčių modelis pramonės įmonėms. Tais pačiais metais kolektyvines sutartis pradėjo pasirašyti Lietuvos bendros įmonės.

Šakos lygmuo

Nepaisant to, kad šakos/sektoriaus lygmuo iki šiol yra aktyviausias lygis kolektyvinių derybų atžvilgiu, kolektyvinės sutartys sektoriaus lygiu buvo pasirašytos tik keliose pramonės šakose – telekomunikacijų, energetikos, geležinkelio bei švietimo. Vis dėlto šios sutartys daugiau deklaratyvios nei veiksmingos. Šią situaciją galima paaiškinti tuo, kad visas šias kolektyvines sutartis pasirašė viena ar dvi didelės valstybinės įmonės, turinčios monopolį konkrečiame sektoriuje ir todėl negalinčios atstovauti daugumai šio sektoriaus įmonių.

Šalies lygmuo

Lietuvos Trišalė taryba parengė vadinamąjį “LR Vyriausybės, profesinių sąjungų ir darbdavių organizacijų socialinės partnerystės plėtros 2003-2004 metų priemonių planą”, kurį patvirtino Vyriausybė. Jame apibūdinama socialinio dialogo metodas ir strategija, siūloma parengti naują, patobulintą profesinių sąjungų įstatymą, be to, nurodomos socialinio dialogo plėtros, įgyvendinimo bei skatinimo šalies ir regioniniu lygiu priemonės.

Naujajame Darbo kodekse, įsigaliojusiam 2003 metais, ypatingas dėmesys skiriamas socialinio dialogo ir kolektyvinių darbo santykių plėtrai. Pirmą kartą Darbo kodekse apibrėžiama socialinės partnerystės sąvoka ir bendradarbiavimo principai. Dėl *Trišalės tarybos* vaidmens šalyje nėra *dvišalių derybų*, kurios galėtų baigtis formaliai įpareigojančiomis sutartimis. Pagrindinis kolektyvinių derybų klausimas – minimalūs darbo užmokesčiai.

Kolektyvinių derybų procedūros

Pasak diskusijų biuletenio “Profesinių sąjungų atsakas į globalizaciją Lietuvoje (*Trade union responses to globalization in Lithuania*)⁶”, “derybos turi prasidėti per dešimt dienų nuo tada, kai viena iš šalių pateikia prašymą, nebent yra susitarta dėl kito termino. Tuo atveju, jei baigiasi esamos sutarties galiojimo terminas, derybos dėl kitos sutarties turi prasidėti likus dviems mėnesiams iki sutarties galiojimo pabaigos. Prieš pradėdant derybas, šalys turi pateikti viena kitai darbuotojų pasiūlymus ir reikiamą informaciją apie ekonomines, socialines ir darbo sąlygas įmonėje.

⁶ R. Dovydenienė, *Trade union responses to globalization in Lithuania*, Tarptautinė darbo organizacija (TDO), Ženeva, 2000 metai, psl. 24-25

Šalys parengia sutarties projektą, kuris aptariamas mažuose darbuotojų susitikimuose (struktūriniuose įmonės padaliniuose). Po to sutarties projektas pateikiamas aptarimui Visuotinio susirinkimo metu. Tuo atveju, jei sutarties projektas Visuotinio susirinkimo metu nepatvirtinamas, šalys keičia jį, papildydamos dokumentą. Pataisytas sutarties projektas turi būti pateiktas aptarimui Visuotinio susirinkimo metu per 15 dienų. Jei projektui pritariama ir jis patvirtinamas, socialinių partnerių atstovai pasirašo kolektyvinę sutartį per tris dienas. Vietinės kolektyvinės sutartys įsigalioja nuo jų pasirašymo dienos. Nėra reikalaujama tokių sutarčių registruoti, kad jos taptų galiojančiomis. Kolektyvinės sutartys, pasirašomos šalies ar šakos lygiu, turi būti registruojamos Teisingumo ministerijoje per dešimt dienų nuo jų pasirašymo dienos.

Kolektyvinės sutartys galioja, kol pasirašoma nauja sutartis, tačiau galiojimo laikotarpis negali viršyti dvejų metų laikotarpio. Kolektyvinę sutartį pasirašiusios šalys bent kartą per pusę metų atsiskaito darbuotojams, kaip įgyvendinamos sutarties nuostatos”.

3.3 Teisinė restruktūrizavimo bazė

Įmonių restruktūrizavimo įstatymas (2001)

Iš pradžių restruktūrizavimo klausimus reglamentavo vien tik bankroto įstatymas. Šis įstatymas iš esmės numatė du galimus atvejus: įmonės likvidavimą arba įmonės bankrotą.

Įmonių restruktūrizavimo įstatymas buvo pakeistas 2001 metais. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad **šalyje vis dar giliai išsakinijęs suvokimas, kad restruktūrizavimo procesas yra įmonės bankroto sinonimas**, todėl tokių sąvokų, kaip “restruktūrizavimas siekiant didinti konkurencingumą” arba “pasirengimas pokyčiams”, įvedimas gali sukelti problemų.

2001 metais bankroto įstatymas buvo pakeistas. Nuo 2001 kovo 20 dienos jis vadinamas *Įmonių restruktūrizavimo įstatymu*. Įstatyme pateikiamame apibrėžime įmonės restruktūrizavimo procesas aiškinamas kaip “ūkinės veiklos rūšies pakeitimo, gamybos modernizavimo, darbo organizavimo tobulinimo, įmonės turto ar jo dalies pardavimo, kitų įmonių turto priėmimo jas jungiant ar skaidant, techninių, ekonominių bei organizacinių priemonių, skirtų įmonės mokumui atkurti, įgyvendinimas, įmonės įsipareigojimų kreditoriams dydžio bei vykdymo terminų pakeitimas” (*Įmonių restruktūrizavimo įstatymas*, psl.2) Šiame įstatyme taip pat reglamentuojamos įmonių restruktūrizavimo sąlygos, restruktūrizavimo procedūros procesas ir teismo vaidmuo restruktūrizavimo proceso metu (išorinio administratoriaus paskyrimas). Be to, įstatyme apibūdinama sąsaja tarp restruktūrizavimo ir bankroto, restruktūrizavimo plano turinys, reglamentuojama kreditorių pretenzijų patenkinimo tvarka ir procedūra, taip pat pateikiami nurodymai, kaip turi būti valdoma įmonė ir jos turtas restruktūrizavimo proceso metu. Ženkli įstatymo dalis skiriama kreditorių teisėms ir prievolėms. Įstatyme tiksliai nenurodoma, kokie yra darbdavių įsipareigojimai priverstinai atleistiems darbuotojams, taip pat nėra reglamentuojamas profesinių sąjungų vaidmuo šio proceso metu.

Restruktūrizavimo planai daugiausia apima ekonominius įmonės įsipareigojimus. Tačiau reikalaujama informacija apie socialinius restruktūrizavimo aspektus labai ribota – plane turi būti nurodytas tik numatytų atleisti darbuotojų skaičius. Darbuotojai turi būti atleidžiami laikantis *Darbo sutarties įstatymo* nuostatų.

Esminis pokytis, priėmus šį įstatymą, buvo tai, kad nuo 2001 metų pagal įstatymą numatomi du atvejai: restruktūrizavimas (toms įmonėms, kurios ketina pagerinti savo ekonominę veiklą) ir bankrotas.

Ateityje esamas įstatymas gali būti išplėstas, taikant jį nemokumo situacijai. Ši situacija gali būti panaši į tai, kas Europoje vadinama "restruktūrizavimu siekiant konkurencingumo".

Profesinių sąjungų ir darbo tarybų vaidmuo

Šios sritys reglamentuojamos atskiruose darbo įstatymuose, kurie suderinti su atitinkamų Europos direktyvų reikalavimais. Profesinės sąjungos gali būti kuriamos, laikantis profesinių, pareigybių, darbo, teritorinių ar kitų principų; galima tapti profesinės sąjungos nariu.

Kaip jau buvo minėta, profesinių sąjungų skaičius Lietuvos įmonėse labai mažas – maždaug 15%.

Profesinės sąjungos neveikia tokiuose sektoriuose, kaip sparčiai besiplečiančių prekybos tinklų sektorius.

3.4 Geriausia restruktūrizavimo praktika

Konkretūs restruktūrizavimo proceso Lietuvoje ypatumai

Atrodo, kad restruktūrizavimo procesui Lietuvoje būdingi tam tikri ypatumai. Kai kurių socialinių partnerių nuomone, profesinių sąjungų į(si)traukimas "išlygina"(palengvina) šį procesą. Kitas charakteringas bruožas – tai, kad žmonės ima organizuotis "baigiamajame" etape, kai galimybių išgelbėti situaciją maža. Iki tol paprastai nesiimama jokių išankstinių priemonių. Kartais susiklosto situacija, kai restruktūrizavimo procesas atidedamas dėl darbuotojų protestų (VABD Drobė, Kaunas) arba dėl įtakingų asmenų, pvz., Socialinės apsaugos komiteto pirmininko (Limetal).

Kai kuriais atvejais pastebima tendencija, kai įmonės "per ilgai laukia", prieš pradėdamos įgyvendinti restruktūrizavimo etapą. Tokio delsimo pasekmė gali būti įmonės bankrotas, o bankroto atveju jokie pokyčiai nebeįmanomi. Be to, socialiniai partneriai bendradarbiauja tik šalies lygiu; įmonės lygiu vargu ar vyksta koks nors bendradarbiavimas. Regis, kad kolektyvinės derybos sudėtingesnės privačiame sektoriuje nei valstybiniame – šiame sektoriuje labai sunku gauti informacijos apie numatomus suplanuotus pokyčius. Darbuotojų atstovai neturi derybinių įgūdžių. Tai ypač aktualu tokiuose sektoriuose, kaip mažmeninė prekyba (prekybos centrai). Daugeliu atvejų bankrotą patyrusios įmonės ir toliau dirba, kartais kaip įmonės su skirtingais investuotojais.

Kai kurie esamos praktikos pavyzdžiai

Restruktūrizavimo procesui būdinga įvairi praktika, tokia kaip:

- paankstinto išėjimo į pensiją sistema: daugiausia 2 metai iki įstatymiškai pagrįstos išėjimo į pensiją datos;
- teisė turėti atostogas, kaip tai reglamentuojama Darbo kodekse: taikomas pirmenybės (darbo stažo) principas (teisė gauti 200 litų, kurie mokami 6 mėnesius – Telekomo atvejis)

- perkvalifikavimo programos (pvz., pagal EQUAL programą vyksta atleistų iš Ignalinos atominės elektrinės darbuotojų mokymai ir perkvalifikavimas);
- Garantinis fondas: bedarbio išmokos garantuojamos tik kolektyvinio atleidimo atveju; paprastai 3 mėnesiams (kartais net iki 8 mėnesių) atleistam darbuotojui išmokoma darbo įstatyme numatyta suma (taikomas darbo stažo principas); į šį Fondą atskaitoma 0, 2% nuo kiekvieno darbuotojo algos; Trišalė taryba kiekvienu konkrečiu atveju nusprendžia, kokia suma turėtų būti išmokėta darbuotojui restruktūrizavimo atveju; teisė gauti išmoką iš Garantinio fondo priklauso tik bankrutuojančios įmonės darbuotojams;
- formalios orientavimo paslaugos ir/arba pagalba ieškant darbo (*“darbo birža”*); šios paslaugos gali būti teikiamos ir įmonėje (Telekomo atvejis);
- Darbo kodekse reglamentuojama, kad darbdavys, atleidęs 30 ir daugiau darbuotojų, privalo informuoti Darbo biržą apie planuojamą atleidimą;
- valstybės skiriamos lėšos perkvalifikavimo programoms valstybiniame sektoriuje (švietimo sektorius);
- dosnių *“atostogų paketo”* suteikimas, valstybės finansavimas padedant Europos Sąjungos lėšoms (Ignalina);
- įmonės akcijų paskirstymas tarp darbuotojų (Švyturys-Utenos alus);
- bedarbio išmokos skyrimas bedarbiams: 250 litų per mėnesį sumažinama iki 135 litų per mėnesį, jei bedarbis dalyvauja perkvalifikavimo kursuose. (Šiuo atveju asmuo, dalyvaujantis persikvalifikavimo kursuose, iš tikro susimoka mokymo mokesť.)

Lietuvos socialiniai partneriai turi pasiūlymų tolesniems veiksams. Iš jų galima paminėti tokius pasiūlymus:

- sukurti darbo grupes, kurias sudarytų įvairiems regionams atstovaujantys profesinių sąjungų ir darbdavių atstovai, siekiant pasikeisti patirtimi;
- bendradarbiaujant su užsienio kolegomis organizuoti mokomašias keliones užsienyje;
- užtikrinti didesnę vietos valdžios institucijų dalyvavimą šiame procese;
- organizuoti seminarus apie darbuotojų teises ne tik tiems, kuriems įteiktas įspėjimas dėl atleidimo, bet ir tiems, kurie gali būti atleisti ateityje – t.y. taikomos išankstinės priemonės.
- įvesti kolektyvinėje sutartyje specialias nuostatas dėl restruktūrizacijos;
- priimti naują specialų privatizacijos įstatymą, kadangi šiuo metu nesama jokių reglamentų, taikomų energijos, vandens, geležinkelio ir oro linijų sektorių privatizacijai;
- tobulinti pasirengimo priemonės tam, kad gerai informuoti žmonės, suvokiantys restruktūrizacijos procesą, būtų iš anksto pasirengę susidurti su šiuo procesu:
 - informuoti darbuotojus apie numatytas priemones;

- taikyti specialias priemones, siekiant pagilinti žmonių žinias apie jų teises ir prievoles;
- plačiai pristatyti restruktūrizaciją kaip procesą, nebūtinai susijusį su atleidimu iš darbo ir etatų mažinimu;
 - įgyvendinti papildomas priemones, siekiant valdyti socialines pasekmes, pvz., atleistųjų naujo įsidarbinimo skatinimo priemonės (pasirengimas rašyti CV ir dalyvauti pokalbyje dėl darbo, darbo ieškojimo metodai, kvalifikacijos kėlimo kursai, pvz., kompiuterių raštingumo ir pan.);
 - skatinti socialinį darbdavių ir darbuotojų atstovų dialogą;
 - į restruktūrizacijos procesą įtraukti profesines sąjungas, nes yra įrodyta, jog joms dalyvaujant procesas yra sklandesnis tiek įmonei, tiek individams.

3.5 Restruktūrizavimo pavyzdžiai Lietuvoje

- Konkretus pavyzdys, t.y. tekstilės įmonės VABD „Drobė“ restruktūrizacija, yra aprašytas 2 priede
- Ignalina: dosnus „atsisveikinimo“ paketas, padedant Europos Sąjungos skirtoms lėšoms. Bendradarbiavimo sutartį pasirašė darbdavys su profesinių sąjungų atstovais. Į perkvalifikavimo procesą įsitraukė LDF. Rengiami seminarai apie darbuotojų teises. Seminarai numatomi 14-ai dalyvių. Norintys dalyvauti šioje programoje privalo turėti darbdavio įspėjimą dėl numatomo atleidimo. Buvo sprendžiama kalbos problema, nes sunku į perkvalifikavimo programas įtraukti kalbančius tik rusų kalba. Buvo būtina apžvelgti šio proceso poveikį visame regione, nes daug asmenų tampa bedarbiais ir įsitraukia į ilgalaikių bedarbių gretas, geresnę kvalifikaciją ir įgūdžius turintys asmenys išvyksta iš regiono ir pan.;
- „Švyturys-Utenos“ alus, šią alaus daryklą nupirko „Carlsberg“, žmonėms už pigias jų akcijas buvo sumokėta 70 000 litų. Dėl tokių gerų finansinių sąlygų derėjosi profesinės sąjungos – jos vedė derybas dėl viso akcijų paketo, atstovaudamos tiems darbuotojams, kurie norėjo parduoti savo akcijas. Taip buvo išvengta situacijos, kai akcijos perkamos individualiu pagrindu. Iš 700 darbuotojų 200 buvo atleisti ir perkvalifikuoti, perkvalifikavimo programą apmokėjo darbdavys. Šią restruktūrizavimo programą galima laikyti sėkmingu pavyzdžiu, šiuo metu darbuotojai uždirba 1,5 vidutinio užmokesčio ir daugiau;
- Telekomas: susijęs su privatizacija.

3.6 Lietuvos socialinio dialogo problemos

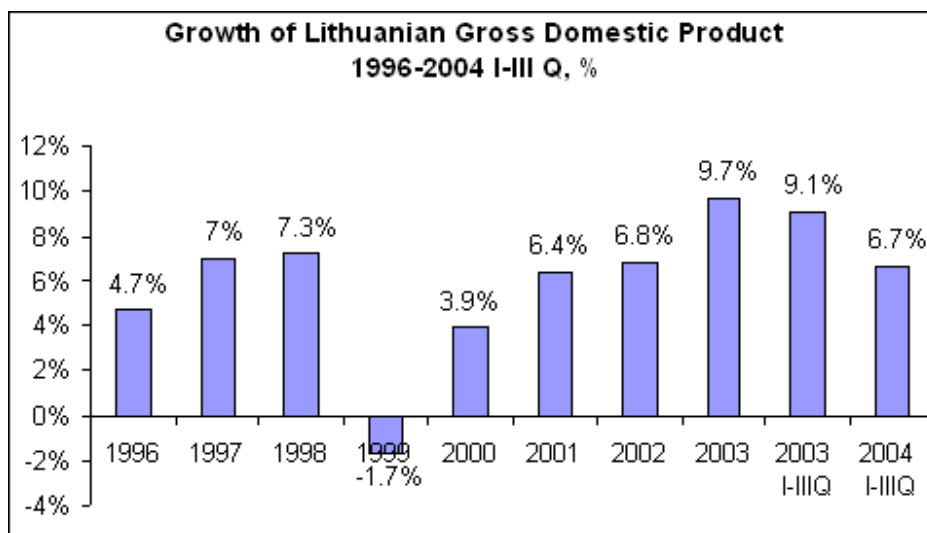
Pastaruoju metu Lietuvos socialinio dialogo procese iškilo šios problemos:

- 2005 m. gegužės 5 dieną pasirašyta „Nacionalinė socialinių partnerių sutartis“. Didžiausias iššūkis bus įgyvendinti šią sutartį, kad ji būtų realiai pritaikyta praktikoje. Labai svarbu, kad Vyriausybė atsižvelgtų į Trišalės tarybos priimtus sprendimus;

- socialinis dialogas privalo būti įgyvendintas įmonės lygiu;
- privaloma pasirašyti kuo daugiau sektoriaus/šakų sutarčių: šiuo metu vienintelė sektoriaus sutartis pasirašyta švietimo sektoriuje;
- reikėtų plačiau paskleisti žinias ir informaciją (pvz., konferencijų metu) apie tai, kaip plėtoti socialinį dialogą regioniniu lygiu;
- kai kurioms profesinėms sąjungoms iškilo poreikis įtvirtinti savo naują įvaizdį ir atsitolinti nuo komunistiniais laikais paveldėto įvaizdžio (*“žiołtyje profsojuzy”*), formuojant naująjį įvaizdį, reikėtų sutelkti dėmesį į profesines sąjungas kaip į svarbų socialinio dialogo partnerį įmonės lygiu;
- remtis daugiau iniciatyva pagrįstu mąstymu, o ne vien reaguoti į tai, kas įvyko; daugiau dėmesio turėtų būti sutelkta į pasirengimą pokyčiams, o ne į pastangas sumažinti jų pasekmes.

1 priedas – žr. kartu pateiktą medžiagą anglų kalba

Figure 1 Trends in Lithuanian GDP 1996 - 2004

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, www.std.lt

Figure 2 GDP per capita in Purchasing Power Standards (PPS), (EU-25 = 100)

1lentelė. BVP vienam asmeniui pagal perkamosios galios standartus (PGS), (ES-25 = 100)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ES (25 šalys)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ES (15 šalių)	110,7	110,4	110,1	110,0	109,9	109,8	109,6	109,4	109,2 ^(p)	108,8 ^(p)	108,5 ^(p)	108,3 ^(p)
Lietuva	34,2 (a)	35,4 (a)	37,3 (a)	39,2 (a)	37,8	38,6	40,8	42,4	45,8	48,0 (p)	50,1 (p)	51,9 (p)

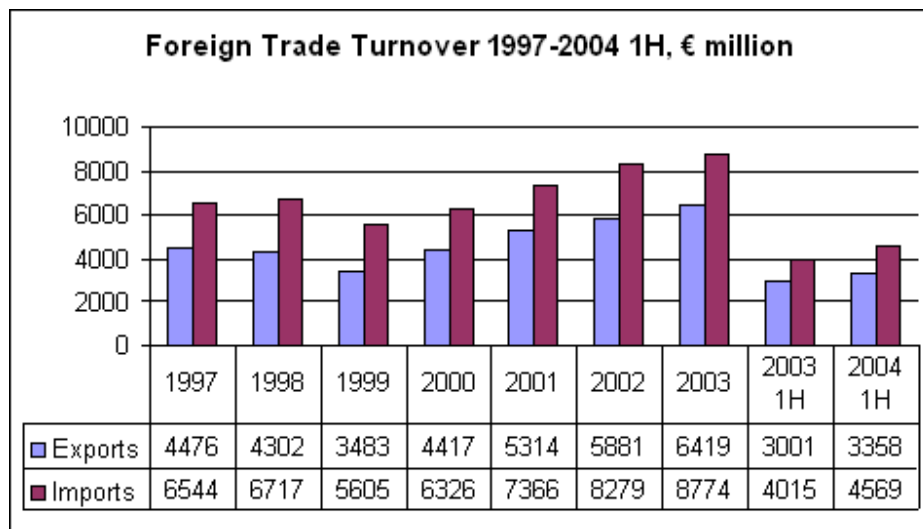
(f) Progozė

(a) Apskaičiuota vertė

Šaltinis:

http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=detailref&language=en&product=STRIND_ECOBAC&root=STRIND_ECOBAC/ecobac/eb011 (17.01.2005)

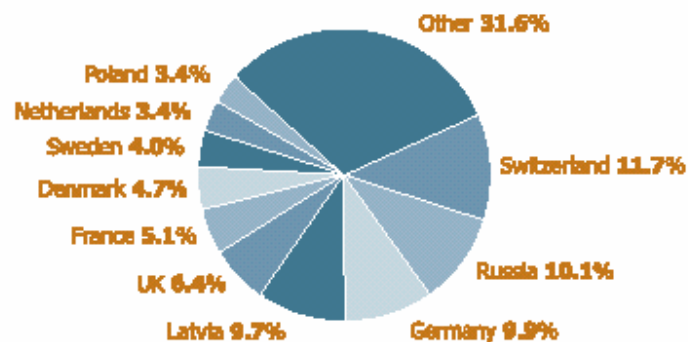
Figure 3 Foreign Trade Turnover 1997 - 2004

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Figure 4 Lithuanian export structure by country, 2003

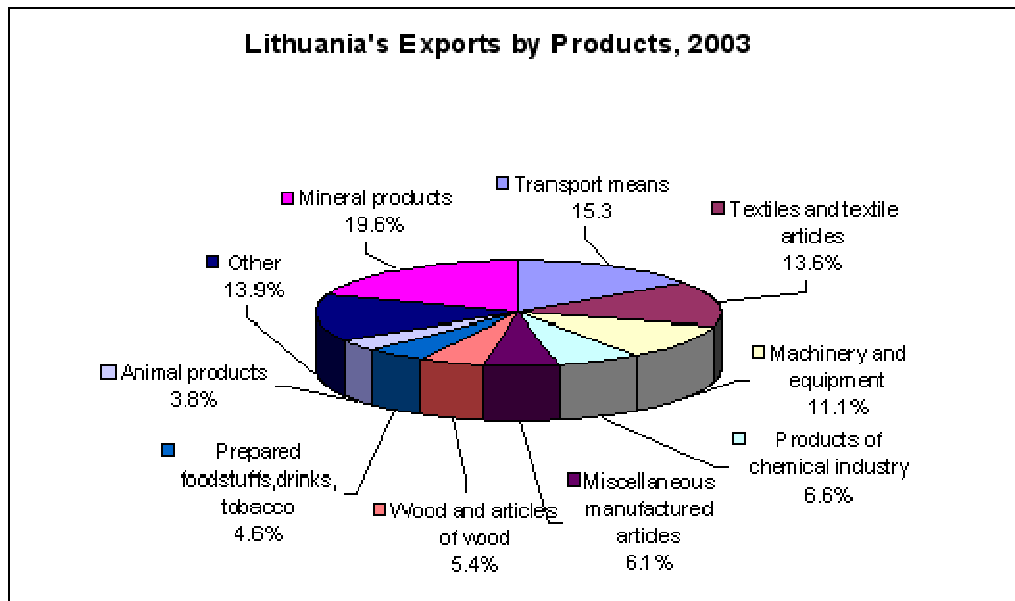
Export Structure by Country, 2003

Source: Lithuanian Department of Statistics

Šaltinis: *Lietuva – protingas pasirinkimas (Lithuania The Smart Move)*, Lietuvos plėtros agentūra (www.lda.lt/docs/country_english2003.pdf), psl. 13)

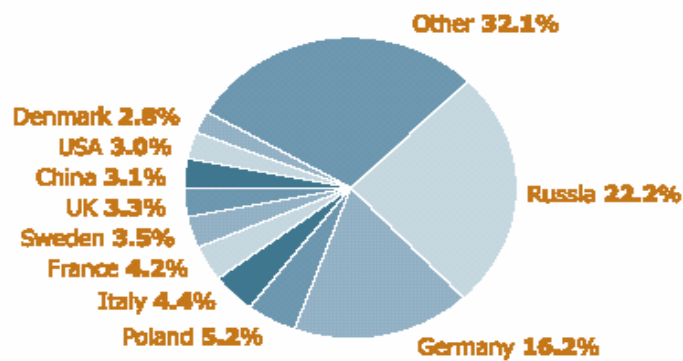
Figure 5 Lithuania export structure by products, 2003

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Figure 6 Lithuanian import structure by country, 2003

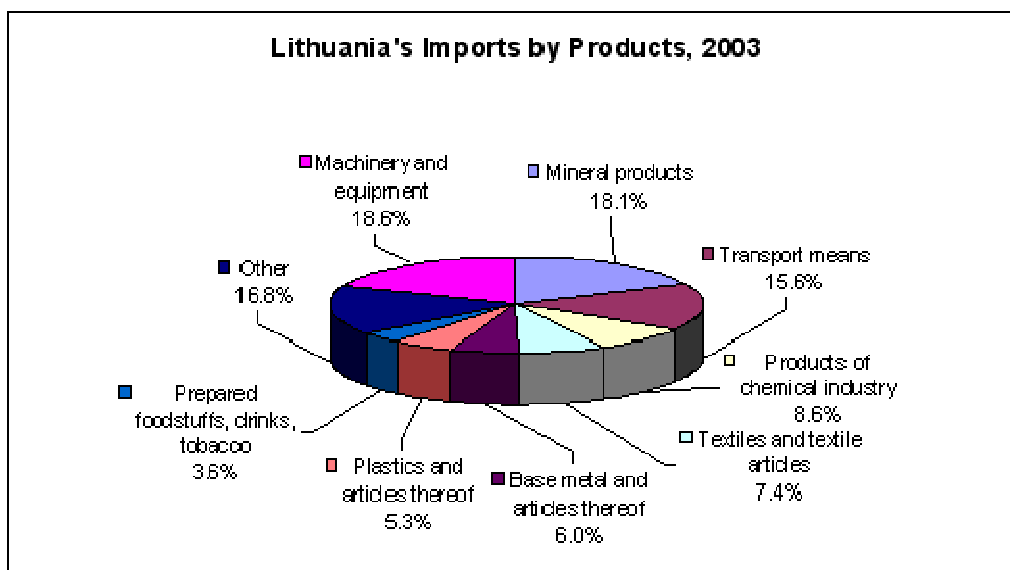
Import Structure by Country, 2003

Source: Lithuanian Department of Statistics

Šaltinis: *Lietuva – protingas pasirinkimas (Lithuania The Smart Move)*, Lietuvos plėtros agentūra (www.lida.lt/docs/country_english2003.pdf), psl. 13)

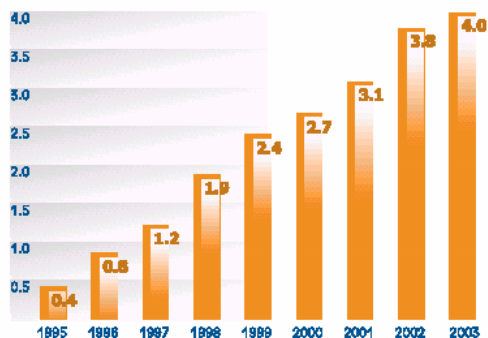
Figure 7 Lithuanian import structure by products, 2003

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

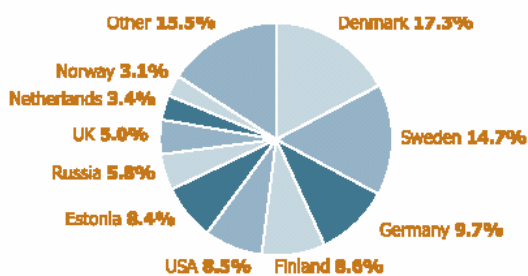
Figure 8 Foreign Direct Investment in Lithuania

Cumulative FDI in Lithuania, as of January 1, 2004 (€ billion)

Source: Lithuanian Department of Statistics

Cumulative FDI by country, as of January 1, 2004 (% of total)

Source: Lithuanian Department of Statistics

Šaltinis: *Lietuva – protingas pasirinkimas (The Smart Move)*, Lietuvos plėtros agentūra (www.lida.lt/docs/country_english2003.pdf), psl. 8, www.lida.lt/docs/country_english2003.pdf

Figure 9 Cumulative FDI by sector, July 2004

Sektorius	Suma (milijonais eurų)	% visos sumos
Apdirbamoji pramonė	1,402	33%
Prekyba	715	16.8%
Komunikacijos paslaugos	661	15.6%
Finansinis tarpininkavimas	660	15.5%
Kita	811	19.1%

Figure 10 Employment and unemployment trends in Lithuania, 2001 - 2003

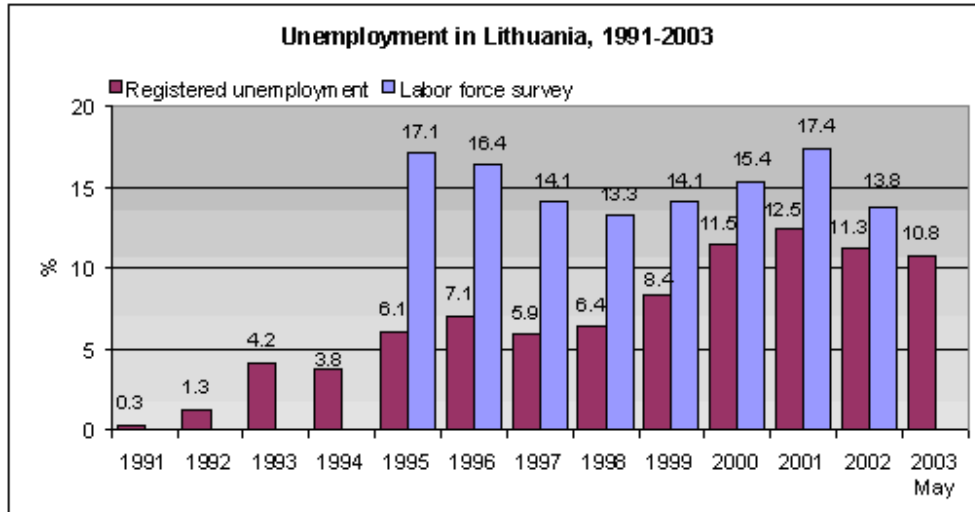
EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT OF POPULATION				
		2001	2002	2003
WORKFORCE	THOUS.	1635,8	1630,3	1641,9
EMPLOYED	THOUS.	1351,8	1405,9	1438,0
UNEMPLOYED	THOUS.	284,0	224,4	203,9
EMPLOYMENT RATE (AGE 15-64)	%	57,2	59,6	60,9
WOMEN	%	55,9	57,1	58,4
MEN	%	58,5	62,3	63,7
EMPLOYED BY SECTOR:				
AGRICULTURE	%	17,1	17,8	17,9
INDUSTRY AND CONSTRUCTION	%	27,1	27,5	28,1
SERVICES	%	55,6	54,7	54,0
UNEMPLOYMENT RATE	%	17,4	13,8	12,4
YOUTH (15-24 M.)	%	31,1	23,0	25,0
WOMEN	%	14,7	12,9	12,2
MEN	%	19,9	14,6	12,7

Data of the Labour Force Survey

Table 2.1.1.-1.

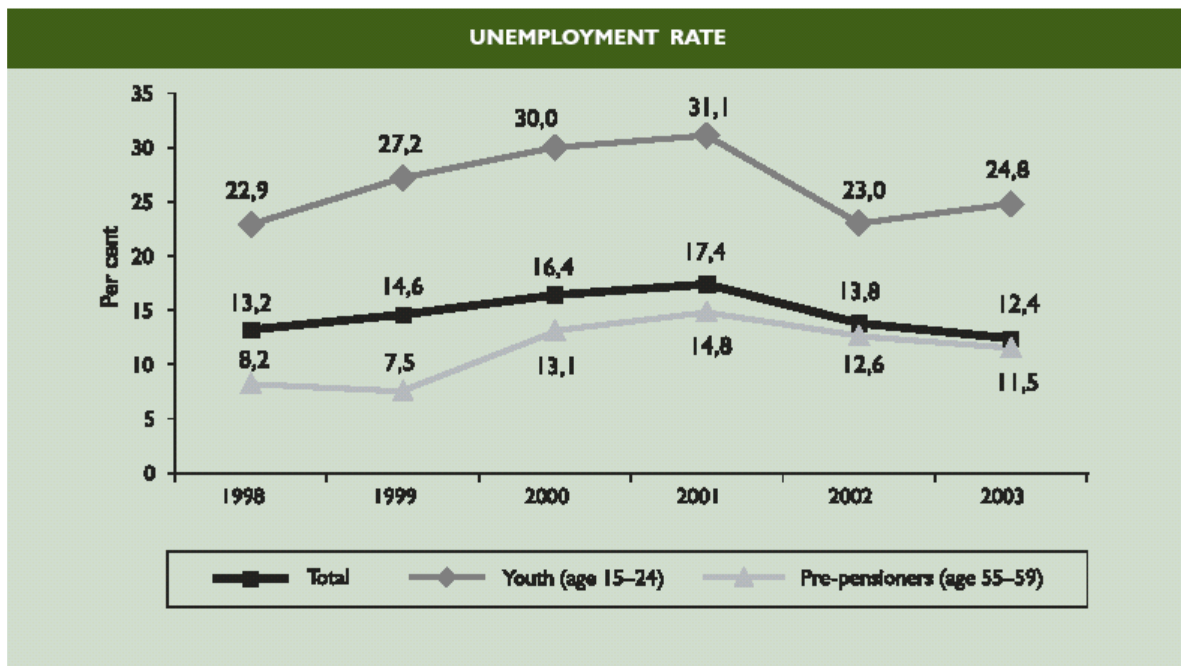
Šaltinis: 2003 metų socialinis pranešimas (Social Report 2003), Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, psl. 14

Figure 11 Unemployment trends in Lithuania, 1991 – 2003

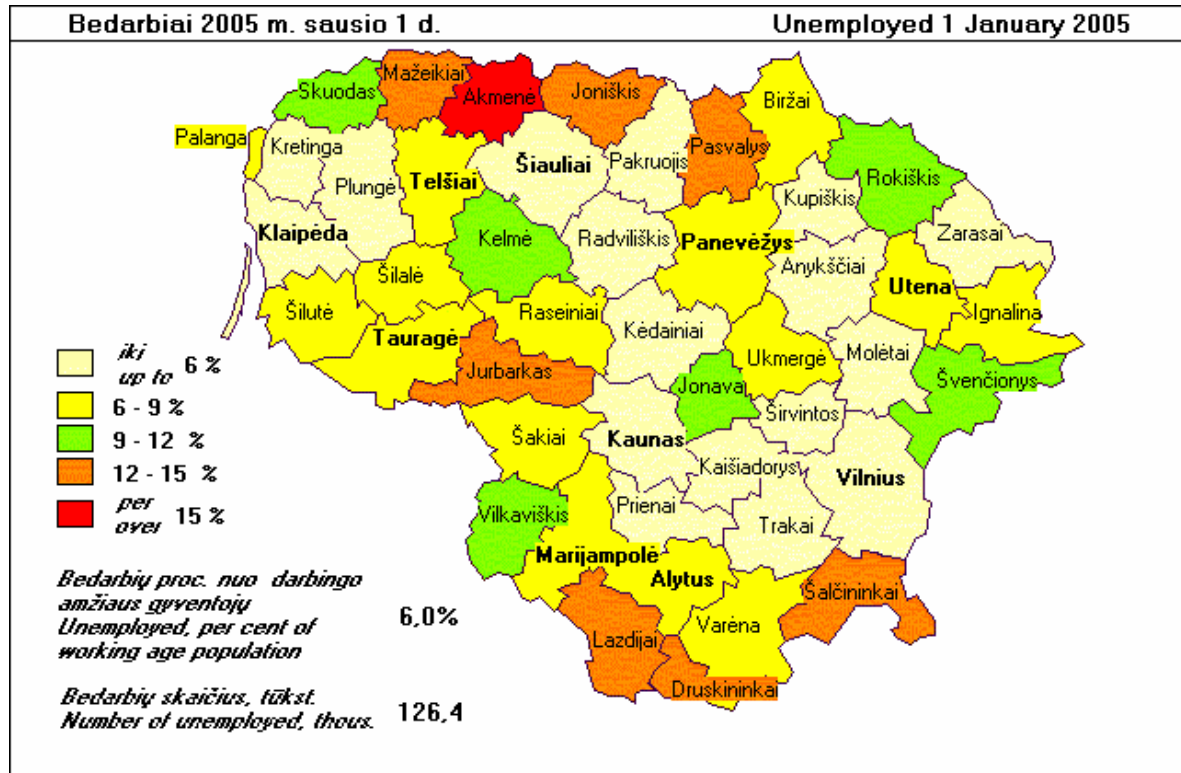
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; TVF; Lietuvos Bankas

Figure 12 Unemployment rates according to age cohorts 1998 – 2003

Šaltinis: 2003 metų socialinis pranešimas (Social Report 2003), Socialinės apsaugos ir nedarbo ministerija, psl. 16

Figure 13 Regional unemployment, 2005

Šaltinis: Lietuvos darbo birža

http://www.ldb.lt/ldb_site/en/index.aspx?cmp=lastsit&nr=1&lang=1&menu_id=140 (19.01.2005)

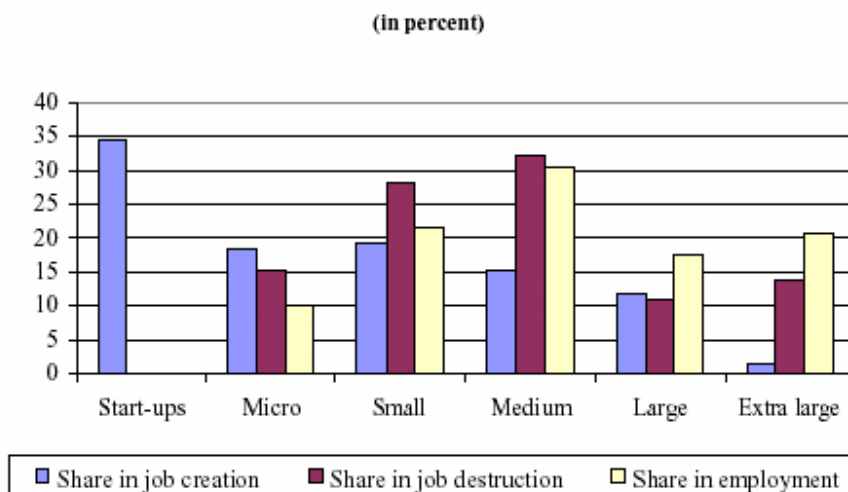
Figure 14 Industries with highest rates of job creation

A. Top 10 industries with highest rates of job creation		
Industry	Job creation rate	Share in employment
	%	
Financial intermediation	60.7	1.1
Wholesale trade	22.5	6.3
Other business activities	19.9	2.7
Wood	18.5	2.6
Recreation & culture	14.6	0.9
Hotels & restaurants	14.5	2.3
Car sale & repair	14.4	2.9
Furniture	14.3	1.9
Retail trade	13.9	9.0
Rubber & plastic	13.9	0.9

Šaltinis: *Rapid Labour Reallocation with a Stagnant Unemployment Pool: The Puzzle of the Labour Market in Lithuania*, Pasaulio banko pranešimas 2946, 2003 metų sausis, psl. 21

Figure 15 Job creation by firm size, 2001

Figure 1 Job Creation by Firm Size, 2001

Šaltinis: *Rapid Labour Reallocation with a Stagnant Unemployment Pool: The Puzzle of the Labour Market in Lithuania*, Pasaulio banko pranešimas 2946, 2003 metų sausis, psl. 17

2 priedas

VADB Drobės restruktūrizavimo procesas

Organizacija	VABD „Drobė“
Įkurta	po II pasaulinio karo
Nuosavybė	Anksčiau buvo valstybinio pavaldumo, dabar kontroliuojama Vyriausybės, kuri yra didžiausia akcininkė
Sektorius	Tekstilė
Struktūra	4 įmonės sumažintos iki 2
Užimtumas	5000 darbuotojų; sumažinta iki 2000 (3000 darbuotojų buvo atleisti per 4-5 metus)
Profesinės sąjungos	4 skirtingos profesinės sąjungos

Restruktūrizavimo priežastys

Įmonė turėjo būti restruktūrizuota, kadangi jos konkurencingumas buvo labai mažas; joje buvo per didelis užimtumas. Įmonėje buvo naudojami seni gamybos metodai, todėl įmonė negalėjo efektyviai konkuruoti su Kinijoje ir Indijoje pagamintais tekstilės gaminiais. Keičiantis mados naujovėms, keitėsi ir poreikis – pastaruoju metu įmonės gaminiai tam tikra prasme pasenę; vartotojus domina naujos medžiagų rūšys.

Restruktūrizavimo procesas

1991 metais visi darbuotojai gavo akcijų (už uždirbtą pelną). Be to, galima buvo nusipirkti papildomų akcijų. Vyriausybei ir toliau priklausė 90% akcijų. Netrukus labai pablogėjo įmonės ekonominė padėtis. Šį pasikeitimą galima paaiškinti ne tik akcijų paskirstymu, bet ir tuo, kad įmonėje nebuvo įdiegti jokie struktūriniai pokyčiai. Nebuvo pakeisti ir gamybos metodai. Kelerius kitus metus įmonė patyrė nuostolius, kurie svyravo nuo 1,5 iki 2 mln. litų. Įmonė ėmė ieškoti strateginio investuotojo, tačiau stengėsi išvengti situacijos, kai įmonės išpirkimas būtų tik kelias prieiti prie rinkos. Įmonė gavo paskolas iš Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko (ERPB) bei iš Pasaulio banko (PB). Procese taip pat dalyvavo 2 Norvegijos investicijų fondai.

Buvo numatyta uždaryti 2 gamyklas – 1 Druskininkuose ir 1 Šilutėje. Šilutės profesinė sąjunga tam nesipriešino, derybų metu pagrindinis klausimas buvo išsaugoti gamyklos infrastruktūrą. Galiausiai, gamyklos veikla ir procesai buvo labai apriboti, tačiau pati gamykla nebuvo uždaryta. Šiuo metu ten veikia tekstilės gamykla, kuri bendradarbiauja su pagrindine Kaune įsisteigusia būstine. Ten pateikiami užsakymai, kai padidėja paklausa produkcijai.

Druskininkų profesinės sąjungos pasipriešino restruktūrizavimo procesui. Buvo pateiktas pasiūlymas uždaryti gamyklą Kaune, kadangi ten didesnė darbo rinka, ir žmonėms būtų lengviau susirasti darbą. Dėl šio pasipriešinimo restruktūrizavimo procesas buvo laikinai sustabdytas, bet vėliau gamykla uždaryta. Visi darbuotojai buvo atleisti ir 6 mėnesius buvo bedarbiai. Dabar įvairūs investuotojai Druskininkuose steigia mažas įmones.

Informacijos perdavimas apie restruktūrizavimo procesą

Informacija apie restruktūrizavimo procesą ir jo pasekmes darbuotojams buvo pateikta likus 2-4 mėnesiams iki proceso pradžios. Tuo metu darbuotojams buvo įteikti įspėjimai dėl atleidimo.

Restruktūrizavimo planas

Restruktūrizavimo planas buvo sudarytas, tačiau į jį buvo įtraukti tik du Restruktūrizavimo įstatymu reglamentuojami klausimai. Plane nebuvo jokių papildomų socialinės apsaugos priemonių. Darbo birža buvo informuota apie numatomus atleidimus, ir beveik visi atleisti darbuotojai gavo darbo pasiūlymus. Dažniausiai šie pasiūlymai neatitiko darbuotojų kvalifikacijos; jiems buvo siūlomas darbas ne visu etatu arba mažiau kvalifikacijos reikalaujantis darbas, už kurį mokamas mažesnis darbo užmokestis nei už ankstesnįjį, kartais netgi minimalus užmokestis.

Su profesinėmis sąjungomis buvo konsultuojamasi, kokią gamyklą reikėtų uždaryti.

Restruktūrizavimo proceso rezultatai

Darbo našumas padidėjo 8 kartus; 2004 metais įmonė pasiekė pelno ir nuostolių subalansavimo lygį.

Išmoktos pamokos

- Apie procesą galėjo būti pranešti anksčiau;
- Šiuo atveju reikėjo atidžiau išnagrinėti socialinius klausimus. Reikėtų atlikti apklausą apie tai, kas norėtų pasilikti savo darbe, kas norėtų išeiti.
- Turėtų būti atliktas strateginis tyrimas, siekiant nustatyti, kuri įmonės dalis turėtų būti išlaikyta, o kuri parduota, taip pat nustatyti tinkamesnį restruktūrizacijos proceso planavimą.
- Reikia kruopščiai ir atsargiai rinktis strateginį investuotoją.
- Restruktūrizavimo procesas turėtų būti trumpesnis. Jis turėtų trukti ne 3-4 metus, o 6 mėnesius. Restruktūrizavimo procesas turėtų būti radikalesnis, o ne palaipsniui įgyvendinamas.

3 priedas

Pokalbiuose dalyvavę asmenys

Pavardė	Atstovaujama organizacija ir narystė
Marius Busilas Marija Zokaite	UNICE LPK: Lietuvos pramoninkų konfederacija
Elena Macytė Danguole Grebliauskaitė	Preile: HR (Žmogiskųjų išteklių) įmonė
Janina Matuzienė, Artūras Černiauskas, Karolina Petraitytė	ETUC LPSK: Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija
Laima Mazutaitienė	Lietuvos metalo darbuotojų profesinių sąjungų susivienijimas
Janina Svedienė Vydas Puskepalis	ETUC LDF: Lietuvos darbo federacija
Rimvydas Velička Kęstutis Butkus	Nacionalinė verslo administratorių asociacija
Danas Arlauskas, Agnė Račkauskytė	UEAPME LVDK: Lietuvos verslo darbdavių konfederacija Rotundo 5
Kazimieras Kuzminskas	Kauno vicemeras
Antanas Liutkevičius	Solidarumas

Šaltiniai

1. Lietuvos Respublikos Ekonomikos ministerija, *Investuokite Lietuvoje (Invest in Lithuania)*
2. Statistikos Departamentas, *Lietuva skaičiais 2004 (Lithuania in Figures 2004)*, Vilnius 2005 metai

Interneto svetainės

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/lh.html>
<http://www.fdimagazine.com/news/categoryfront.php/id/134/Lithuania.html>
<http://www.lda.lt/invest.reasons.html>,
http://www.liw.lt/archive_vid.php?shid=1079356740&id=1079354125;
<http://www.eurofound.eu.int/industrial/social-dialogue/EF0388EN%20chapter%206.pdf>
 Plėtros generalinis direktoratas (DG Enlargement), šalies profilis, Lietuva,
<http://europa.eu.int/comm/enlargement/lithuania/#Country%20profile>
 Lithuanian Department of Statistics, www.std.lt
http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=detailref&language=en&product=STRIND_ECOBAC&root=STRIND_ECOBAC/ecobac/eb011
 (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/lh.html> *Lithuania The Smart Move*,
Lietuvos plėtros agentūra (Lithuanian Development Agency)
www.lda.lt/docs/country_english2003.pdf
<http://www.lda.lt/invest.abs.html>
http://www.balticdata.info/lithuania/macro_economics/lithuania_macro_economics_employment_basic_information.htm
<http://www.lda.lt/invest.bic.labourforce.html>
http://eppsl.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_PUBLIC/3-04112004-AP/EN/3-04112004-AP-EN.PDF
 Eurostat, EuroIndicators, 2004 metų rugsėjis

2003 metų Socialinis pranešimas (Social Report 2003), Lietuvos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, psl. 14

Lietuvos darbo birža

http://www.ldb.lt/ldb_site/en/index.aspx?cmp=lastsit&nr=1&lang=1&menu_id=140

J. Rutkowski, *Spartus darbo jėgos perskirstymas kartu su inertiška bedarbių minia: Lietuvos darbo rinkos galvosūkis (Rapid Labor Reallocation with a Stagnant Unemployment Pool: The Puzzle of the Labor Market in Lithuania)*, Pasaulio banko pranešimas, 2003 metų sausis <http://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/2946.html> (26.03.2005)

R. Dovydenienė, *Profesinių sąjungų atsakas į globalizaciją Lietuvoje (Trade union responses to globalization in Lithuania)*, Tarptautinė darbo organizacija (TDO), Ženeva, 2000 metai

Social Dialogue and EMU in Lithuania, B. Gruzevskis, I. Blazienė

EBPO, Verslo vystymo forumas (Forum for Enterprise Development), Baltijos regioninė programa (Baltic Regional Programme), *Lietuvos šalies įvertinimas (Lithuania Country Assessment)*, 2001 metų gruodis;

<http://www.oecd.org/dataoecd/17/5/33627389.doc>

<http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/dp11199.pdf>